

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 657.1:075.8

Шевченко Л.Я., к. е. н., доцент
*Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського (м. Кривий Ріг)*

Карченкова О.Л., студентка
*Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського (м. Кривий Ріг)*

АУДИТ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

Шевченко Л.Я., Карченкова О.Л. Аудит кредитних операцій комерційного банку. Роботу присвячено вдосконаленню аудиту кредитних операцій комерційного банку. Обґрунтовано можливість застосування в аудиті діяльності вітчизняних банків окремих модифікованих закордонних методик. Деталізовано етапи загального аудиту кредитної діяльності комерційного банку. Досліджено й узагальнено класифікацію інформаційної бази для проведення аудиту доходності і прибутковості кредитної діяльності. Запропоновано нові форми звітності, а також надано пропозиції з удосконалення звіту про фінансові результати. У результаті дослідження закордонного і вітчизняного досвіду запропоновано методику комплексного аудиту кредитної діяльності комерційного банку, що включає чотири елементи: аналіз доходності кредитних операцій, аналіз впливу ризиків на доходність кредитних операцій, аналіз фінансових коефіцієнтів ефективності діяльності та прогнозний аналіз фінансових результатів від кредитної діяльності. Розглянуто методику аудиту комерційного банку в розрізі складників, що дає змогу оцінити структуру прибутку через вплив на неї кредитної діяльності банку.

Ключові слова: аудит банківської діяльності, кредитні операції, ефективність, прибутковість, внутрішній аудит, кредитний портфель, моніторинг, автоматизована система, комплексний аналіз.

Шевченко Л.Я., Карченкова А.Л. Аудит кредитных операций коммерческого банка. Работа посвящена совершенствованию аудита кредитных операций коммерческого банка. Обоснована возможность применения в аудите деятельности отечественных банков отдельных модифицированных иностранных методик. Детализированы этапы общего аудита кредитной деятельности коммерческого банка. Исследована и обобщена классификация информационной базы для проведения аудита доходности и прибыльности кредитной деятельности. Предложены новые формы отчетности, а также предоставлены предложения по совершенствованию отчета о финансовых результатах. В результате исследования зарубежного и отечественного опыта предложенная методика комплексного аудита кредитной деятельности коммерческого банка включает четыре элемента: анализ доходности кредитных операций, анализ влияния рисков на доходность кредитных операций, анализ финансовых коэффициентов эффективности деятельности и прогнозный анализ финансовых результатов от кредитной деятельности. Рассмотрена методика аудита коммерческого банка в разрезе составляющих, позволяющих оценить структуру прибыли из-за влияния на нее кредитной деятельности банка.

Ключевые слова: аудит банковской деятельности, кредитные операции, эффективность, прибыльность, внутренний аудит, кредитный портфель, мониторинг, автоматизированная система, комплексный анализ.

Shevchenko L.Ya., Karchenkova O.L. Audit of credit operations of the commercial bank. This work is devoted to improving the audit of commercial operations of a commercial bank. The paper substantiates the possibility of using some of the modified foreign methods in the audit of the activities of domestic banks. Detailed stages of the general audit of commercial activity of a commercial bank. The classification of the information base for conducting an audit of profitability and profitability of credit activity is investigated and summarized. New forms of reporting have been proposed, as well as proposals for improvement of the financial results report. As a result of the study of foreign and domestic experience, the method of complex audit of commercial activity of a commercial bank is proposed, which includes four elements: the analysis of profitability of credit operations, the analysis of the impact of risks on the profitability of credit operations, the analysis of financial efficiency ratios and forecast analysis of financial results from lending activities. The method of audit of commercial bank in terms of components is considered, which allows to estimate the structure of profit due to the influence on it of credit activity of the bank.

Key words: banking audit, credit operations, efficiency, profitability, internal audit, credit portfolio, monitoring, automatic system, complex analysis.

Постановка проблеми. Негативні явища в економіці країни і в банківській діяльності відобразилися на стані банківського аудиту, посиливши і без того складні проблеми його розвитку. Рішення проблем банківського аудиту – неодмінна умова створення ефективної системи нагляду і регулювання банківської діяльності в Україні. Викладені аспекти та недостатній рівень дослідження теоретичних і методичних проблем аудиту кредитних операцій комерційних банків у сучасних економічних умовах зумовили вибір теми дослідження.

У процесі дослідження з'ясувалося, що питання вдосконалення методології банківського аудиту ще далекі від задовільного й ефективного рішення. Більшість дослідницьких робіт у цій сфері не охоплює вказані проблеми всесторонньо, з належною глибиною, розглядаються лише окремі аспекти проведення аудиту в банківській сфері. Так, багато теоретичних пропозицій щодо методики проведення перевірок комерційних банків визначають напрями їх проведення, але не дають конкретних указівок для дій аудитора. У результаті в ході перевірок нерідко виникають питання не про те, що перевірити, а про те, як перевірити.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних проблем аудиту, економічного аналізу та бухгалтерського обліку, прикладним аспектам аналізу діяльності комерційних банків присвячено праці вітчизняних і закордонних учених: М.І. Баканова, С.Б. Барнгольд, Ж.К. Фігуру, В.О. Мец, Є.В. Мниха, В.М. Івахненка, Б. Едвардса, І.І. Каракоза, В.В. Ковальова, Н.П. Кондракова, С.І. Кумок, П.С. Роуза, П.І. Савичева, В.К. Савчука, В.І. Самборського, Дж.Ф. Сінкі мол., Д. Стоуна, Р. Томаса, С.К. Татура, М.К. Фішера, К. Хітчинга, М.Г. Чумаченка, А.Д. Шеремета, О.Б. Ширинської, С.І. Шкарабана. Проте проблема комплексного дослідження теоретичних та практичних засад аудиту кредитних операцій комерційного банку у вітчизняній теорії залишається недостатньо розробленою. Бракує фундаментальних наукових праць, в яких би комплексно розглядалися всі складники процесу ефективного банківського аудиту. Немає також праць, присвячених формуванню відповідного сучасним вимогам аналітичного інструментарію з урахуванням специфіки роботи вітчизняних банків.

Постановка завдання. Головна мета дослідження полягає в обґрунтуванні та поглибленні методичних підходів до аудиту; розробленні практичних рекомендацій щодо вдосконалення методики аудиту кредитних операцій комерційних банків за допомогою узагальнення і систематизації засад зарубіжної та вітчизняної теорії і практики аудиту кредитної діяльності.

Виклад основних результатів. За умов високої конкуренції та нестабільності фінансових ринків проблеми аналізу та об'єктивної оцінки діяльності кредитних установ стають усе актуальнішими. Одна з проблем функціонування банківської сфери

України полягає у недостатньому рівні застосування методики комплексного аналізу ефективності діяльності, зокрема методики аналізу доходності та прибутковості основних операцій банку – кредитних. Це зумовлює потребу розроблення і використання нових методик аналізу, побудованих на синтезі методик аналізу діяльності зарубіжних банків, у тому числі встановлення рейтингу банку, використання статистичних методів аналізу і прогнозування. Поєднання цих інструментів, створення нових, досконаліших деталізованих форм подання інформації про фінансові результати в банках дадуть змогу отримати ефективний та дієвий механізм прибуткового вкладення кредитних ресурсів і оцінки впливу цих коштів на економіку господарюючих суб'єктів.

Світовий досвід розвитку ринкових економічних відносин свідчить про значну увагу науковців та практиків до поглиблення розуміння місця й ролі у цих відносинах системи внутрішнього контролю, вагомими складником якої є внутрішній аудит. Згідно з вимогами центральних банків більшості європейських держав, створення служб внутрішнього аудиту для фінансово-кредитних установ є обов'язковим [1, с. 286].

Внутрішній аудит проводиться спеціальним підрозділом банку. Його напрями не регламентуються на законодавчому рівні, а визначаються керівництвом кредитної установи. Внутрішній аудит як структура виконавчого органу банку не може підтверджувати достовірність його річної звітності. Для цього внутрішній аудит надає їм аналіз, оцінки, рекомендації, консультації та інформацію стосовно видів діяльності, що перевіряється.

Аудит кредитних організацій – один із головних компонентів системи банківського нагляду, оскільки він виконує важливу роль у розробленні ефективної антикризової стратегії розвитку банків і забезпечує максимальне зниження ризиків, притаманних банківському бізнесу [4, с. 93].

Методика комплексного аналізу ефективності банківської діяльності включає такі етапи:

- аналіз доходності кредитних операцій;
- аналіз впливу ризиків на доходність кредитної діяльності;
- аналіз фінансових коефіцієнтів ефективності;
- прогнозний аналіз доходів від кредитів і показників прибутковості.

Між тим методика не виключає використання інших прийомів аналізу, таких як факторний аналіз, індексний аналіз.

Аналіз доходів потребує проведення вертикального і горизонтального аналізу структури доходів банку, при цьому визначається динаміка доходу в цілому, а також за складниками процентних доходів від кредитів у розрізі видів діяльності та суб'єктів господарювання.

Використання системи фінансових коефіцієнтів є важливим підходом до оцінки рівня доходності

та прибутковості. Метод коефіцієнтів дає змогу виявити кількісний взаємозв'язок між різними статтями, розділами або групами статей балансу. Сутність аналізу за методом коефіцієнтів полягає у тому, що приймається до уваги не один фактор, а вплив на ефективність роботи банку кількох факторів одночасно.

Практика проведення аудиту кредитної діяльності банків набула достатньо високого рівня розвитку. Особливо вигідно вирізняються підходи банків з іноземним капіталом. Перевірки проводяться, переважно планові, але в практиці кредитування часто виникає потреба в тематичному аудиті. Як планові, так і тематичні внутрішньоаудиторські перевірки здійснюються виходячи із певної мети та згідно з визначеними керівництвом служби внутрішнього аудиту стандартами і принципами, які відображаються у програмі аудиту. Програми аудиту включають значну кількість аналітичних процедур, охоплюють не лише конкретні дії та висновки відповідальних осіб, а й містять виявлення причин та мотивів тих чи інших рішень стосовно кредитних операцій банку.

Особливо важливим є розроблення вищеописаних стандартів у частині опису перевірок тих напрямів банківської діяльності, які значно впливають на ефективність функціонування комерційного банку, його ліквідність і фінансову стійкість. Передусім це стосується кредитних операцій, які можуть бути як основним джерелом стабільного банківського прибутку, так і основним чинником дестабілізації фінансового положення банку.

Найважливіше завдання аналізу банківської діяльності на сучасному етапі сьогодні – це розроблення методики ефективного використання кредитів як для позичальників, так і для банків, тобто комбінована система аналізу ефективності. Специфіка використання будь-якої зарубіжної методики для банків України полягає у використанні деталізованих коефіцієнтів ефективності кредитних операцій з урахуванням у них вартості банківських послуг [3, с. 32].

Головним складником інформаційної бази аналізу фінансових результатів банку та аналізу кредитної діяльності є джерела внутрішньої інформації. Дані про фінансові результати отримують із річної звітності комерційного банку та даних про прибутки і збитки на протязі року. Звітність про кредитну діяльність поділяється на узагальнюючу та деталізовану. Для аналізу доходності та прибутковості кредитних операцій важливо визначити ті форми звітності, що показують доходи за кредитами, нараховані і прострочені, а також витрати за залученими коштами, витрати на здійснення кредитних операцій, залишки заборгованості за різними видами кредитів. Цю інформацію можна отримати з деталізованої звітності, зокрема зі звітності про залишки заборгованості за наданими кредитами в різних розрізах, звітності про заборгованість за простроче-

ними кредитами, звітності про створення та використання резервів, а також із щоденного балансу.

Для виявлення доходності кредитного портфелю банку запропоновано ввести форму звітності, яка відразу виявить усі процентні доходи за різною класифікацією, – Звіт про процентні доходи за кредитами, наданими резидентам. Побудова розширених звітних форм, в яких розшифровано доходи за сферою їх виникнення, за кредитами в розрізі груп ризику, дадуть можливість виявити слабкі місця банку в кредитній і процентній політиці, визначити ступінь диференціації доходних сфер вкладення ресурсів. Для вдосконалення форм звітності та полегшення в банках аналітичної роботи з кредитними операціями у Звіт про фінансові результати доцільно внести зміни, що стосуються визначення чистого процентного доходу та чистого непроцентного доходу.

Банк повинен проводити моніторинг фінансового стану на основі аналізу рядів динаміки та прогнозування тенденцій зміни системи показників, зокрема доходності кредитних операцій. Ці прийоми характеризують напрям та інтенсивність змін у його доходах і витратах, сприяють обґрунтованому вибору управлінських рішень на основі аналізу тенденцій зміни показників доходності та прибутковості, передбаченню змін у майбутньому. Особливе значення сьогодні надається короткостроковому прогнозуванню. Застосування таких методів статистики, як згладжування, аналітичне вирівнювання динамічних рядів та оцінка сезонних коливань, графічний метод, дасть можливість оцінити ситуацію з нарахуванням доходів або витрат на час від одного дня до декількох років. Вибір рівняння тренду є найважливішим питанням у визначенні основної тенденції розвитку [2, с. 358].

Для аудиту, як і будь-якої діяльності, що має інформаційний характер, необхідне дотримання двох умов: знання складу необхідної інформації і наявність можливостей її отримання. Для цього, враховуючи пріоритетність кредитування у структурі активних операцій банку, розроблено і представлено основні компоненти (предмет перевірки; нормативні акти і документи, використовувані при аудиті; джерела інформації) внутрішньофірмового стандарту, що описує методику проведення аудиту кредитних операцій комерційного банку. При цьому під час опису методики процесу проведення аудиторської перевірки пропонується додатково детальніше акцентувати увагу аудитора на можливі відхилення і порушення від установлених норм у діяльності клієнта і на способи їх визначення. Використання запропонованого підходу до розроблення методичних матеріалів припускає реалізацію аудиторською фірмою таких напрямів:

- формування бази даних щодо можливих порушень, що допускаються економічними суб'єктами, які перевіряються, у процесі діяльності;

- опис аудиторських процедур, необхідних для виявлення можливих порушень і відхилень від установлених норм діяльності.

Вказані напрями реалізовані автором під час розроблення методичних матеріалів, використаних при перевірці аудиту кредитних операцій банку, зокрема: формування бази даних щодо можливих порушень представлено розробленням класифікатора банківських порушень під час проведення кредитних операцій – документа, в якому відображено: зміст порушення; порушений нормативний документ; причина виникнення порушення; можливі наслідки. Використання класифікатора дасть змогу аудиторській фірмі здійснювати системний аналіз порушень (у даному разі порушень під час здійснення кредитних операцій), узагальнювати практику їх виявлення і оцінити вплив порушень на якість управління кредитною організацією.

Використання запропонованого підходу і методичних матеріалів у діяльності аудиторської фірми дасть змогу ефективно забезпечити реалізацію конкретної мети аудиту в умовах обмеженого часу на проведення перевірки і числа фахівців, що беруть участь у роботі. Це дає змогу аудитору під час проведення перевірки:

- не витрачати час для пошуку форм і методів, нормативних документів і джерел інформації;
- зменшити трудомісткість проведення перевірки на окремих ділянках за рахунок заповнення наперед розроблених робочих таблиць;
- широко використовувати асистентів, доручаючи їм проводити окремі аудиторські процедури;
- ефективніше контролювати роботу асистентів та якість аудиту;
- автоматизувати процес проведення перевірки, використовуючи засоби комп'ютерної обробки інформації [4, с. 211].

Для досягнення поставленої мети слід здійснити автоматизацію таких завдань аудиту кредитних операцій:

- 1) перевірка наявності всіх документів щодо оформлення кредитів;
- 2) щомісячне нарахування відсотків;
- 3) правильність відображення відсотків за джерелами покриття;
- 4) дотримання встановлених правил з оцінювання та оформлення застави під час отримання кредиту;
- 5) цільове використання одержаних кредитів;
- 6) своєчасність погашення основного боргу;
- 7) своєчасність погашення нарахованих відсотків;
- 8) наявність непогашеної заборгованості за позирами банку;
- 9) наявність та правильність оформлення всіх документів за отриманими кредитами.

Користувачами автоматизованої системи можуть бути співробітники відділу внутрішнього аудиту комерційного банку. Проблема автоматизації аудиту ґрунтується на проблемі формалізації цього процесу.

Аудит значною мірою є творчим процесом, особливості якого залежать як від конкретного кредитного договору, який перевіряють, так і від практичного досвіду та поглядів самого аудитора.

На відміну від програм бухгалтерського обліку вимоги до аудиторського програмного забезпечення мають бути такі:

- розвинуті засоби контролю операцій;
- підвищена гнучкість, оскільки аудиторам доведеться працювати з різними кредитними договорами, кожен з яких має свої параметри, певні особливості та нюанси; програма повинна мати можливість швидко переналагоджуватися на специфіку кожного клієнта; у комп'ютерних аудиторських системах повинні враховуватися загальні вимоги і стандарти аудиту;
- ергономічність, під якою розуміють наявність засобів для зручного введення великих обсягів інформації, оперативного і простого формування звітів;
- зв'язок на рівні баз даних, який дає змогу реалізувати додаткові засоби для введення і виведення даних, представлених у різних форматах.

Окрім основних вимог, аудиторському програмному забезпеченню мають бути притаманні такі ознаки: простота освоєння; швидкодія; професійна оперативна підтримка з боку розробників.

Саме переведення аналітичних висновків внутрішніх аудиторів із режиму ретроспективності в режим перспективного бачення є основним напрямом розвитку внутрішньобанківського аудиту [2, с. 298].

Програма аудиту повинна охоплювати такий перелік завдань та напрямів дослідження кредитної діяльності банку:

1. Стан організації кредитної діяльності, оцінка рівня внутрішнього контролю: адекватність комплектації кредитного підрозділу, рівень навантаження працівників, розподіл обов'язків; наявність у філіях кредитних комітетів (комісій), рівень організації та ефективності їх роботи; стан нормативного й методичного забезпечення; стан контролю над роботою працівників та підпорядкованих підрозділів.

2. Стан усунення порушень та недоліків, виявлених попереднім аудитом та перевітками зовнішніх контролюючих органів: аналіз прийнятих керівництвом рішень та вжитих заходів за встановленими попередніми перевітками порушеннями; стан контролю щодо питань, за якими були встановлені порушення та його адекватність відповідно до суттєвості порушень.

3. Перевірка та оцінка діючого порядку аналізу матеріалів на видачу кредитів: методика та процедури оцінки фінансового стану та кредитоспроможності позичальника; дотримання кредитними органами своїх повноважень; обґрунтованість прийнятих рішень щодо надання кредиту.

4. Оцінка порядку видачі кредитів, прийняття забезпечення за наданими позичками: відповідність укладених договорів типовим формам; відповід-

ність умов договорів прийнятим рішенням; перевірка порядку оцінки та оформлення забезпечення; перевірка діючого порядку та стану внутрішнього контролю над обліком і зберіганням оригіналів договорів за кредитними операціями.

5. Адекватність системи кредитного моніторингу: двостороннє дотримання умов кредитних договорів; контроль над цільовим використанням кредитних коштів, станом та умовами збереження заставленого майна; відображення заборгованості за наданими кредитами та застави на відповідних рахунках бухгалтерського обліку; обґрунтованість рішень щодо пролонгації кредитів; дії банку в разі погіршення фінансового стану позичальника; правильність формування резерву для відшкодування можливих утрат за кредитними операціями.

6. Перевірка роботи щодо погашення простроченої заборгованості. Оцінка дій керівництва та стану внутрішнього контролю: повнота дій та своєчасність реагування; ефективність проведеної банком роботи з погашення простроченої заборгованості, включаючи претензійно-позовні заяви до боржника; порядок визначення потенційно проблемних кредитів, виявлення фактів погашення проблемної заборгованості за рахунок нових кредитів (перекредитування); стан роботи та взаємодії між підрозділами банку під час проведення заходів щодо стягнення простроченої заборгованості.

7. Відповідність бухгалтерського обліку кредитних операцій законодавчо-нормативній базі. Оцінка достовірності звітності та порядку її складання.

Висновки. Проаналізувавши вітчизняний, а також зарубіжний досвід фінансового аналізу, рекомендується система коефіцієнтів для оцінки аудитором якості кредитного портфеля банку. За допомогою запропонованих показників, аудитор у змозі сформулювати думку щодо: руху кредитів; диверси-

фікації кредитного портфеля; забезпеченості позик; достатності і використання резерву на можливі втрати по позиках; погашення і поворотності кредитів; прибутковості кредитних операцій і політики розумності банку при кредитуванні. Особлива увага надана впливу кредитних операцій банку на ступінь ліквідності його балансу.

Під час формулювання висновків пропонується відображати узагальнений аналіз якості кредитного портфеля, характерні порушення і недоліки, що зустрічаються у кредитній діяльності банку. Формулювання думки аудитора може бути засноване на трьох представлених у роботі варіантах, що визначають якість кредитного портфеля і кредитної політики банку [1, с. 80].

Відзначимо, що запропоновані основи розроблення методики організації і проведення перевірки кредитних операцій комерційного банку мають універсальний характер і можуть бути використані під час опису методик проведення перевірок інших напрямів діяльності банку.

Необхідність розвитку та вдосконалення підходів, методики внутрішнього аудиту як вагомого складника системи внутрішнього контролю банку зумовлена потребами зниження ризиків у банківській діяльності.

Опрацювання процедур внутрішнього аудиту націлене на розуміння керівництвом та працівниками банку їх необхідності як послуги, яка поки що використовується не повною мірою через неоднозначне тлумачення об'єктів внутрішнього аудиту в банках.

Автоматизована система аудиту має: проводити розрахунок фінансового стану позичальника, оцінювати рівень забезпечення, виявляти помилки в кредитних договорах та формувати звіт про проведену перевірку.

Список літератури:

1. Віднійчук-Вірван Л.А. Міжнародний банківській бізнес: базові категорії, поняття, терміни: навч. слов.-довід. Л.: Магнолія-плюс, 2015. 311 с.
2. Губенко С.М., Мозгова О.П. Посібник для внутрішніх аудиторів банківських установ України. Х.: Штрих, 2010. 360 с.
3. Кіндрацька Л.М. Бухгалтерський облік і прийняття рішень у банках: навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни. К.: КНЕУ, 2010. 404 с.
4. Кіреєв О.І., Любунь О.С., Кравець М.П. та ін. Внутрішній аудит у банку: навч. посіб. К.: Центр навч. літ., 2016. 220 с.